

Nyt fra Sprognævnet

1990/4 · december

Som det allerede antydes af overskriften »Hej, Jørgen«, er den første artikel i dette nummer af Nyt fra Sprognævnet mere personlig end sædvanligt. Det skyldes at den oprindelig er skrevet som en særlig hilsen til *Jørgen Eriksen*, der den 1. oktober blev pensioneret fra sin stilling som videnskabelig medarbejder i Dansk Sprognævn.

Jørgen Eriksens afgang blev markeret med en intern samling af artikler skrevet af hans kolleger i Sprognævnet og af nævnets formand og næstformand. Samlingen indeholdt bl.a. en artikel af Pia Jarvad om forskellige hilsener og hilseformer i dansk. Denne artikel bringes i let bearbejdet form i dette nummer af bladet. Hermed får Sprognævnet også lejlighed til over for en større kreds at takke Jørgen Eriksen for hans mange år i nævnets tjeneste.

At Jørgen Eriksen er gået på pension, betyder ikke at han helt har sluppet kon-

takten til Sprognævnet. I dette nummer af Nyt fra Sprognævnet skriver han om *discountbutik*, *discountguf* og andre »discountord«.

Hej, Jørgen

Af *Pia Jarvad*

Efter 28 år og 5 måneders arbejde i Dansk Sprognævn skal der siges farvel til seniorforsker, cand.mag. Jørgen Eriksen, som nu går på pension.

Farvel

Der er ikke noget der tyder på at ordet *farvel* har været brugt anderledes i disse 28 år end i dag. Det er en neutral afskedshilsen som kan bruges i formelle og uformelle situationer, blandt lige-

mænd og på tværs af sociale skel, både af den der går og den der bliver, og den kan bruges på alle tider af døgnet.

Ordet *farvel* er ifølge Ordbog over det Danske Sprog (ODS) (bind 4, 1922) et navneord dannet af bydemåden *far vel*, som er hilsenen og som behandles under betydning 4.2 af udsagnsordet *fare*. Der oplyses det at ordet har samme form i ældre nydansk, og at det svarer til engelsk *farewell*, tysk *fahre wohl*, og der jævnføres tilbage til navneordet *Farvel*.

I 1922 har hilsenen også kunnet bruges både til den der går og til den der bliver. Man skal helt tilbage til Videnskaberne Selskabs Ordbog (bind 2, 1802) for at finde antydning af at den tidligere kun har kunnet bruges til den der går: »En Afskedshilsen, hvormed man egentligen ønsker een Lykke på Reise; men bruges og undertiden af en Reisende, naar han ønsker de tilbageblivende at leve vel og lykkeligen i hans Fraværelse«.

I ODS nævnes faste udtryk som *far vel med dig, jer* osv., og de karakteriseres af ordbogen som især dagligdags. Det stemmer helt med nutidig sprogfølelse ligesom eksempler i ordbogen som *farvel så længe, farvel for denne gang*.

Også i Retskrivningsordbogen er *farvel* delt op i to forskellige ord: 1. *farvel* som er et navneord med bøjning i bestemt form *farvellet*, mens flertalsformen *farveller* mangler, og 2. *farvel* som er et udråbsord, altså hilsenen. Ved 1. *farvel* står eksemplet *sige farvel*, og det må vel betyde at når *farvel* er genstandsled for *sige*, er *farvel* et navneord. Nu kan alle de andre udråbsord også være genstandsled for *sige*, fx *sige av, goddag,*

hej, hallo, og kan benyttes som navneord, fx *hun sagde et kraftigt av*. Blandt udråbsordene i den nuværende Retskrivningsordbog er denne skelnen kun registreret ved *farvel* og *halloj*. Denne skelnen mellem 1 og 2 afspejler vel den gamle Retskrivningsordbog, hvor *farvel* som navneord skrives i ét ord og hvor der i redaktionel parentes oplyses: »*men: far vel!*«. Det kan forstås sådan at udråbsordet skal skrives i to ord, og det er også den tolkning der ligger til grund for at *far vel!* er med i »Ændrede staveformer og ordformer« i 1986-udgaven. Men der skulle vel ikke være noget i vejen for at forstå den redaktionelle parentes under *farvel* sådan at *far vel!* er bydemåden, i udtalen med tryk på begge ord og svarende til *kør forsigtigt!*, til forskel fra udråbsordet *farvel*, som er angivet i det redaktionelle eksempel »*byde, sige farvel*«. Uklart er det. Og det hjælper ikke at søge opklaring under paralleldannelsen *levvel/lev vel*.

Farveller

Flertalsformen af navneordet *farvel* er *farveller* ifølge ODS. Der er den belagt med en henvisning til Knud Hjortø: *Æventyret*, 1915, s. 59. Flertalsformen er som nævnt ikke medtaget i Retskrivningsordbogen.

Det eneste citat på flertalsformen i Sprognævnets samling er forfatteren Knuth Becker: *Verden venter*, bind 1, 1934, s. 38, hvor der står: »Mens Vognen kører for Døren, og Gøtsche er inde og sige mange Farveller og mange Tak, hejser Forstanderen Flaget ude i Stendyssen.«

I H. Bergenholtz' edb-læsbare samling af tekster fra 1987 (DK-87) kan man hente et enkelt eksempel: »Vi strør om os med kindkys. Varme hilsner og venlige farveller. Kindkysset ser så uskyldigt ud. Men sådan er det ikke altid«. (J. Højberg & K. Steensberg: *Kys hinanden*, 1987). Selvom flertalsformen ikke er særdeles almindelig er den dog almindelig nok til at den burde have været med i Retskrivningsordbogen.

I begyndelsen af tresserne er der skriftlige belæg på *farveller* som udråbsord. I talesproget, hvor det jo primært hører hjemme, er det nok noget ældre. Eksemplerne er da også af den registrerende slags, der viser nyheden ved og afstandtagen fra ordet: »På Ærø følger vi skam også med i sprogets fordærvelse .. i butikken på den anden side af gaden siger man sandelig »Farveller ... veller«, for selv om man sælger gamle ting og sager, kan man godt være moderne i munden«. (Politiken 26.1.1963).

Der er forskellige teorier om ekstrastavelsen *-er*; en går ud på at det er en forkortelse af *farvel* og *tak* (se fx Erik Hansen: *Da lo hun så hjerteligt*, 1989, s. 58), en anden at det er en forkortelse af *farvel hr.* (Sprognævnets samling). Begge disse udtryk er gængse afskedshilsner i forretninger og butikker, og flere anser *farveller* for netop at være udbredt i butikssproget.

Men forkortelsen som forklaring er næppe sandsynlig. Jørn Lund foreslår som forklaring »at en trykstærkt afskedsformular virker hård og stødende: 'Farvell!' Så kan man gøre det, at man forlænger sidste lyd: 'Farvelll' med stigende eller faldende tone farvelllll, far-

velllll, eller man kan udbygge ordet med en stavelse: 'farveller'.« (Sprog og sprogbrug i dag. 6 kapitler om det danske sprog i det 20. århundrede, 1982, s. 78). Om det er forklaringen er svært at afgøre. I så tilfælde skulle det tilsvarende også gælde ved *goddag*, *godnat*. Og for den sidste hilsens vedkommende er der rent faktisk et eksempel i Sprognævnets samling: »Jeg har forliget mig med, at mine egne børn siger »farveller«, når de går, men når en hyrevognschauffør, der kørte mig hjem i aftes, siger »godnatter«, ja, så er det ligesom nok«. (Jyllands-Posten 31.7.1978).

Farveller havde i sin mest populære periode, tresserne og begyndelsen af halvfjerdserne, for mange et præg af overdreven intimitet, fx: »ønske hinanden *farveller* [er] vammelt sukkerstads« (Politiken 28.12.1972). At blive vurderet negativt er en skæbne ordet deler med alle nye, meget brugte udtryk, men i Berlingske Tidende d. 20.10.1985 er det blevet »det gode gamle *farveller*« – endnu nyere udtryk er nemlig dukket op: »Min særlige aversion er dog »Hej så længe« .. så hellere det gode gamle »farveller« – dér er man på sikker grund«.

Farvel så længe

En måde at gøre *farvel*-hilsenen mere fortrolig på, er at forlænge den med flere ord, fx *farvel for denne gang* (ODS); *farvel så længe* (ODS); *farvel og tobak* (Kaj Bom: *Slang*, 1948); *nå, farvel igen*; *farvel-farvel* (Sprognævnets samling); *farvel og tak* (Knud Hjortø: *Skrift og Tale*, 1936, s. 63): »Når jeg siger: Farvel og tak, har jeg to ord med hver sin tone. Men i butikker hører jeg hver dag: Farveltak,

ligesom i farvelkys. Ja, man hører det også endebetonet, hvad der vist tilstræber en klang af butikssmarthed: *Farvel-tak.*«); *farvel med jer; farvel og på gensyn; farvel alle sammen; farvel og god søndag; hav det nu godt ... farvel; farvel og tak; farvel, det var morsomt at møde dig* (DK-87); *nu går jeg, farvel* (alm. brugt ved afsked i Sprognævnets lokaler).

Hej

Selve ordet *hej* er med i ODS, og der er angivet flere måder at bruge udråbet på. En brug er for at vække ens opmærksomhed, for at henlede opmærksomheden på en, og den brug ligger tæt op ad funktionen af hilsner.

Ordet er (vel) lånt fra svensk, antager fx Jørgen Bang (Berlingske Tidende 4.4.1976, rubrikken *De svære ord*), Jørn Lund (Sprog og sprogbrug, 1982, s. 78) og ikke mindst Bertil Molde (*Hej och god dag* i *Språkvård*, 1985, nr. 2, s. 3-7). Molde skriver at det svenske udråbsord *hej* har direkte modsvarigheder i mange sprog, men at den specielle hilsefunktion tidligst er udviklet i svensk, og at den danske efter al sandsynlighed er lånt fra svensk. Senere nævnes det at den engelske eller især amerikanske brug af *hi* svarer til den svenske udvikling, men her antager han at det er en tilfældig paralleludvikling, ikke en lånepåvirkning fra det ene sprog til det andet.

Den svenske og amerikanske paralleludvikling af *hej*, *hi* er at »opmærksomheds-hej'et« går over til også at bruges som hilsen.

Det kan være svært at tidsfæste hilsebrugen mere præcist, ikke mindst fordi

gængs tidsfæstning sker ved hjælp af skrevne kilder, der jo ikke er primære for ordet. Sprognævnets samling har oplysninger om at det har været brugt som hilseord o. 1925, men første skriftlige belæg er fra 1962, og det er til gengæld uden nyhedssignaler som gåseøjne eller foranstillet »såkaldt«.

Hej kommer med i Nudansk Ordbog i 1972 med oplysning om at det svarer til 'god dag' og 'far vel', og at det er jargon. I 1979-udgaven forsvinder karakteristikken jargon.

I tresserne og halvfjerdserne var det navnlig børn og unge der sagde *hej* til hinanden, og voksne kunne også sige *hej* til børn. Blandt voksne var det en usædvanlig og meget uformel hilsen. Men i firserne er børnene blevet voksne, og *hej* bliver så almindeligt at det helt mister sit oprindelige slangpræg, og det bliver den normale og upåfaldende hilseform for unge, voksne og midaldrende på tværs af sociale skel og fortrolighedsgrader, mens det stadig for ældre kun er en hilsen der om overhovedet muligt kan bruges hvis der er et fortrolighedsforhold mellem dem.

Hej kan også varieres med ytringer før og efter, helt på samme måde som *farvel*. Varianter af *hej* er *hejsa; hyggehejsa; hej med dig; hej på dig; tak for nu, hej* (især afslutning på børne- og ungdomsprogrammer i radio).

Også *hej* og dets varianter får deres skud for boven: »Fra alle sider lyder det 'Hej med dig', 'Hej-hej', 'Hejsa', osv. Det er lige til at brække sig af« (Politiken 4.4.1978). Og *hej* bliver også »det gode gamle«, når et nyt udtryk dukker op: »*Hav en god dag* .. Det er en kliché...

En skiltning med sproglig fattigdom. Man er gået i stå og skulle meget hellere have udtrykt sig lige ud ad landevejen med farvel og hej.« (Berlingske Tidende 13.5.1990).

Ciao

Fra tresserne stammer hilseformen *ciao*, som er italiensk. Den havde et klart slangpræg da den dukkede op. Efter dens korte populære periode bruges den ikke meget mere af andre end den generation som var unge da den opstod. Den kom med i Politikens Slangordbog i 1982 i formen *tjaw*.

Adjø og *adjøs* er med i ODS (1918). Det er fra fransk *adieu*. ODS skriver at *adjø* er dagligdags, og *adjøs* vulgært eller spøgende og at de tidligere har kunnet bruges i flæng. I dag er *adjø* meget lidt brugt, det virker gammeldags og har ikke dagligdags præg mere. *Adjøs* er vel helt forsvundet.

Kan du høre jeg vinker?

Kaj Bom skriver i Slang (1948, s. 93) at slang med hensyn til hilsner og høflighedsudtryk har opbudt al sin opfindsomhed, men gennemgående med ret sølle resultat. Han nævner nogle synonymer til *farvel*: *djos (med dig)* (af *adjø*); *by(e)-by(e)* (udtalt på engelsk eller som det staves); *farvel og tobak*. Og han nævner afskedsfraser som *nu glider jeg*; *jeg er ham der gik* (eller: *skred, gled, løb*); *jeg skred*; *hils godt og hav det hjemme* eller *hils og sig jeg vokser*; *hold dig munter*; *kan du høre jeg vinker*.

Politikens Slangordbog, 1982, nævner disse afskedshilsner: *farveller, hyg dig, du må hygge dig, kan du høre jeg*

vinker, tjaw (fra italiensk *ciao*). I 1986-udgaven kommer disse med: *god bye, hilsen og håndkantslag, hold dig munter, knæk og bræk*, men i 1989-udgaven kommer der ikke nye med.

Hav et godt otium

Afskedshilsenen *hav en god dag* synes at være blevet populær i det sidste års tid. Den kan vel ses som en parallel til de mange ønsker man giver ved afsked som (*hav en*) *god weekend/ferie/tur/hjemme-arbejdsdag*, og den kan selvfølgelig også være kalkeret over det engelske *have a nice day*.

Den findes også i varianter – en jeg har hørt af en læge på et hospital, er »hav et fortsat godt helbred«, et ønske som jeg også vil give til min gode kollega, Jørgen Eriksen, for hans otium.

Pia Jarvad (f. 1946) er seniorforsker i Dansk Sprognævn.

HISTORIEN OM ET ORD

En fændrik, en fænrik

Af Arne Hamburger

Denne Fane, ny og god,
Giver jeg til Hendrik;
Du er stærk og Du har Mod,
Du skal være Fændrik.

Sådan står der i Høit fra Træets grønne
Top (1847) af Peter Faber (1810-77).

Det sidste ord i citatet betyder 'fanebærer'. Det har haft en omskiftelig skæbne i de forskellige udgaver af den officielle retskrivningsordbog. Det kom første gang med i udgaven fra 1904, som *Fændrik*, og denne form har ordet til og med oplaget fra 1946. Den følgende udgave, fra 1955, ændrer til *fænrik*, men i den nugældende udgave, den fra 1986, er *d'*et midt i ordet vendt tilbage: *fændrik*.

Den skrevne form

Den almindelige form var gennem århundreder den med et *d* i midten. Dog kunne ordet også forekomme uden *d'*et, således bl.a. hos Holberg. Ordet kunne engang bruges om den befalingsmand (som regel den yngste) i en fodfolksafdeling som bar og forsvarede afdelingens fane, men denne brug af ordet var blevet helt forældet. Så indførte en lov om forsvarrets ordning af 18.6.1951 (nr. 277) ordet som officiel betegnelse for en grad og med formen uden *d*. Ordet hav-

de tilmed fået et *e* i stedet for *æ*: *fenrik* (og *overfenrik*). Betegnelsen var en efterligning af den tilsvarende på norsk og svensk: *fenrik* og *fänrik*, begge altså uden *d* i midten. Og bogstavet *e* blev valgt i første stavelse i stedet for *æ*; det må have været efter norsk.

Dette bekræftes i Nudansk Ordbogs første udgave, 1953, bind 2, s. 493. Der er det oplyst at den nye ordbog følger den dagældende officielle retskrivningsordbog (sidste optryk: 1946), men »I nogle få tilfælde, hvor denne .. har stavemåder, der synes i strid med den gængse, har NDO indført de nu almindelige stavemåder. Det gælder .. *fændrik* .. NDO har her: .. *fænrik*«. Til dette ord er der følgende fodnote:

Den fra Norge indførte form *fenrik*, der svarer til norsk retskrivning, hvor brugen af *e* er meget udstrakt (jf. norsk *fenomen*, *fængsel* ..), har hverken hjemmel i dansk retskrivning eller i ordets oprindelse (afledt af *fane*).

Der må nok sættes et spørgsmålstegn ved oplysningen om at stavemåden *fændrik* ikke var gængs mere omkring 1950 og afløst af *fænrik*. Muligvis hentydes der snarere til en udvikling i udtalen af ordet end til den måde ordet blev skrevet på, se nærmere nedenfor.

Men i al fald blev Nudansk Ordbogs stavemåde *fænrik* overtaget af Retskrivningsordbog, udgivet af Dansk Sprog-nævn, 1955.

Lovtidende fortsatte dog med at stave befalingsmandsgraden med *e*, mens man i Statstidende, i aviser og i bøger kunne møde både *fenrik* og *fænrik*. Men

i 1969 blev betegnelserne *fenrik* og *overfenrik* afskaffet (lov nr. 335 af 18.6.1969, trådt i kraft 1.1.1970).

Som nævnt ovenfor vendte *d*'et tilbage med Retskrivningsordbogen fra 1986, idet stavemåden blev *fændrik*.

Der var før 1986 enkelte ordbøger som havde ordet med *d* i betydningen 'fanebærer' og uden *d* i den militære betegnelse.

Nudansk Ordbog har i de to udgaver efter Retskrivningsordbogen fra 1986 valgfrihed mellem *fændrik* og *fænrik*, selvom ordbogen principielt følger Retskrivningsordbogen, men nævner kun den militære anvendelse af ordet.

Den talte form

Ordbog over det Danske Sprog, bind 6, 1924, regner udtalen med *d* for den almindelige, men nævner også udtalen uden *d*. I en ordliste fra 1947 (i Sven Clausen: Årbog for nordisk målstræv 9) regner listens forfatter *d*'et i *fændrik* for stumt. Aage Hansen: Udtalen i moderne dansk, 1956, oplyser: »I *Fændrik* høres udtale med og uden *d*«. Det stemmer godt med denne oplysning at en dansk-tysk ordbog fra samme år har *d*'et i parentes i udtaleangivelsen.

En vigtig oplysning findes i Kaj Bom & Kai Krener: Hørte du hvad han sae ...?, 1959:

Man staver nu officielt *fænrik*, skønt en udtale med [*d*] endnu kan høres.

Her kan man jævnføre med de udførlige oplysninger i Lars Brink & Jørn Lund: Dansk Rigsmål, Lydudviklingen siden 1840 med særligt henblik på sociolekter-

ne i København, 1975, s. 438-41. Forfatterne konstaterer at den almindelige udtale hos personer som var født i de første årtier efter 1840, var med *d*-lyd. Sprogforskeren Otto Jespersen, 1860-1943, oplyste at han vaklede mellem at udtale *d*'et i *fændrik* og lade være. I løbet af forrige århundrede og begyndelsen af 1900-årene lader udtalen uden *d* til at være blevet mere og mere almindelig, og forfatterne konstaterer at denne udtale har sejret blandt personer født i de sidste årtier før 1975. – Peter Molbæk Hansen: Udtaleordbog, 1990, har kun en udtale uden *d*.

Men i al fald endnu omkring 1960 kunne udtalen med *d* altså høres, jf. den ovennævnte oplysning fra 1959. Det gælder muligvis især i linjen i Højt fra træets grønne top (se ovenfor), mens betegnelsen for den militære grad vel næppe hos nogen har haft noget *d* i udtalen, da betegnelsen jo i lovgivningen blev stavet uden *d*: *fenrik* (uden for lovgivningen også *fænrik*). Som nævnt var betegnelsen kun aktuel 1951-69.

Når Retskrivningsordbogen af 1986 indførte *d*'et igen, var det først og fremmest fordi ordbogens redaktion ikke regnede udtalen med *d* for helt forsvundet (jf. citatet ovenfor fra 1959). Skrivemåden med *d* giver jo mulighed for både en udtale med *d*, som fx i *vandre*, og uden *d*, som fx i *plyndre*.

Ordets ældste historie

Det danske ord går tilbage til tysk *Fähnrich*, som også har været brugt med et indskudt *d*: *Fähndrich*.

Det første led i ordet er *fane*, tysk *Fahne*, og den ældste tyske betegnelse

for personen var *faneri*, hvor *-eri* er den samme afledningsendelse som vi har i *-er*. Teoretisk kunne vi tilsvarende have et ord »en faner« for en person der har at gøre med en fane, jf. *en mariner* til *marine* og *en mediciner* til *medicin*. Det gamle tyske ord lever endnu videre i tysk i Svejts, i formen *Venner* (v udtales her som *f*).

Senere blev formen *faneri* omdannet til *venrich* (v = *f*). Endelsen *-rich* forekommer i fornavn og i betegnelser for mandlige levende væsner. Endelsen svarer til dansk *-rik*, den vi har i *andrik* og *duerik*, og den er muligvis beslægtet med det latinske ord for konge: *rex*.

Endnu senere blev der skudt et *d* ind, så formen blev *Fähndrich* (efter nogle rent ortografiske ændringer uden forbindelse med lydudviklingen: *v* blev *F*, *e* blev *ä*, og et stumt *h* blev sat ind – alt sådan at ordet fremstod som en afledning til *Fahne*). I denne form blev ordet så lånt til dansk og blev fordansket til *fændrik*. Siden hen forsvandt *d*'et på tysk. Som nævnt ovenfor er dette bogstav i ordet svundet i dansk talesprog de sidste omkring 100 år, mens det i dansk officiel retskrivning er gået og kommet.

Arne Hamburger (f. 1921) er seniorforsker i Dansk Sprognævn.

NYE ORD

Discountord

Af Jørgen Eriksen

Discount- er i den sidste halve snes år blevet brugt som første sammensætningsled i mange ord i dansk. Ordet *discount* kommer fra engelsk, hvor det egentlig betyder 'rabat', 'fradrag'. I engelsk udtales det i øvrigt med hovedtryk på første stavelse, mens udtalen med hovedtryk på anden stavelse vistnok er enerådende i dansk.

Discountbutik

I dansk brugtes *discount-* oprindeligt især i ordet *discountbutik*, der betegner en forretning med lave priser, begrænset vareudvalg og beskeden service. Dette ord synes at være dukket op i dansk omkring 1977. I Tv-Avisen 18.11.1977 blev der således talt om »Den ny slags forretninger der kaldes *discountbutikker*«. Og i Information 9.12.1977 gives et telegram fra Ritzaus Bureau, hvor der tales om »de såkaldte *discountbutikker*, der er dukket op flere steder«, og de forklares her som »lavprisbutikker med et lille vareudvalg«. En tilsvarende forklaring gives i Nudansk Ordbog, hvor ordet første gang er medtaget i 11. udgave (1982).

Før 1977 forekommer sammensætninger med *discount-* tilsyneladende kun ganske sporadisk i dansk og hovedsagelig i omtale af forhold i Storbritannien

og USA. Derudover forekommer de som rene »citatorde«. I Kr. Holt mfl.: Branchekundskab, kolonial (1965) omtales således ordet *discount-store*, og det oplyses (s. 84) at det ordret oversat betyder 'rabatforretning' og at det i sit hjemland USA dækker »et selvbetjeningsvarehus, som sælger mange forskellige varegrupper på selvbetjeningsbasis og med en vis rabat i forhold til gængse udsalgspriser«. Og sammesteds (s. 86) oplyses at *rabatvarehus* er den mest brugte oversættelse af *discount-store*. – Nævnets samlinger rummer en del eksempler på *rabatvarehus*. – I Børsens økonomiske leksikon (1. udg., 1974) medtages det engelske ord *discount house*, der forklares som »en type detailhandelsforretning, hvor især langvarige forbrugsgoder, hårde hvidevarer og TV-apparater sælges til lave priser«.

I de engelsk-danske ordbøger er *discount house* indtil de seneste år kun oversat ved *rabatvarehus* og *lavprisvarehus*. Først i 1988 er det også oversat ved *discountbutik* (Gyldendals Engelsk-dansk Ordbog, 11. udg.).

Efter 1977 forekommer sammensætninger med *discount-*foruden i *discountbutik* i en række andre ord i dansk i forbindelse med billige varer. I Sprognævnets samlinger findes således *discountforretning* og *discountkæde* om danske forhold fra 1981 og *discountpris* fra 1982. Endvidere forekommer det som selvstændigt ord: »der er en klar tendens til *discount* i flere brancher« (Jyllands-Posten 8.5.1981); »Købmænd i kamp mod *discount*« (Berlingske Tidende 5.2.1982).

I forlængelse heraf ligger brugen af *discount*- om andet end varer, nemlig om tjenesteydelser der er billige, fx *discountferie* (Vestkysten 22.7.1989) og *discountrejse* (Politiken 10.4.1990).

Discountguf

I de allerseneste år er der nu sket det interessante at der er opstået en udvidet brug og betydning af sammensætninger med *discount*-. Det bruges nu også om andet end hvad der kan købes og er billigt, nemlig om noget der dermed betegnes som primitivt eller andenrangs. Sprognævnets samlinger rummer en lang række eksempler. Her skal blot nævnes nogle karakteristiske citater, der anføres i kronologisk rækkefølge:

discountbutikkerne flourerer, fordi nogen har taget det rette bestik af den dalende levestandard. Derfor breder den nedslidte og kvalitetsløse stemning sig omkring os. Ikke kun på indkøbsturen. Regeringen markedsfører også aggressivt *discountideologien* på hospitaler, institutioner og universiteter. Vi er ved at blive løbet over ende af det, som kronikøren .. kalder *Discount-management* (manchet til kronik i Politiken 19.4.1989).

en ny filosofi hos magthaverne: *Discount Management*. Begreberne *ledelse* og *demokrati* er erstattet af *styring* og *økonomi*. Den gode leder har et indgående kendskab til virksomheden .. For *discount-lederen* .. er indsigt et alvorligt handicap. Han styrer

blindt efter demonstrative økonomiske resultater: Demokrati, kvalitet og arbejdsmiljø er omkostningstung nostalgik (samme kronik).

discount-politikeren taler om nødvendig slankekur og skåner de fedeste.. *Discount-politikeren*, der i går talte varmt for sin hjertesag, *det nære samfund*, taler i dag varmt for sin hjertesag, *total-bureaukratiet i Bruxelles* (samme kronik).

For år 2000 er opstillet det mål, at 80 pct. af hver årgang skal sluses ind i gymnasieskolerne – i dag er det 33 pct. Det vil udløse en sand folkevandring til de højere uddannelser og give dem et *discountpræg* (Politiken 12.7.1989).

såkaldte bacheloruddannelser – korte *discountudgaver* af de lange universitetsstudier (leder i Politiken 28.7.1989).

Turister ønsker oplevelser og seværdigheder. Dem har vi ikke for mange af, blandt andet bygger man nu en *discount-Storebæltsbro* frem for en international seværdighed (kronik i Politiken 1.11.1989).

Vi er alle sammen underlagt tidsfordrivindustriens støj og larm. Uophørlig vælter den sit *discountguf* i hovedet på os fra alle sider og kanaler (kronik i Politiken 28.2.1990).

underholdningsaviserne, *discountaviserne* om man vil (chefredaktør Lisbeth Knudsen i Danmarks Radios tv 7.3.1990, om den københavnske formiddagspresse).

vores mere *discountagtige* religiøsitet .. på lavere niveau (dr.theol. Jan Lindhardt i radio 10.3.1990, om den danske folkekirke, i forhold til andre kirkelige retninger).

Skal HTX [dvs. højere teknisk eksamen] gøres til et *discount-gymnasium?* (Gymnasieskolen 5.4.1990).

Når *discount-* nu jævnlig bruges på denne måde, har det måske sin baggrund i at en del mennesker ser ned på discount-butikker og betragter dem som en andenrangs og primitiv form for forretninger i forhold til andre typer af forretninger.

Jørgen Eriksen (f. 1926) er tidligere seniorforsker i Dansk Sprognævn.

SPØRGSMÅL OG SVAR

Bondeanger

Spørgsmål: Hvad betyder ordet *bondeanger*, og hvad kommer det af?

Svar: *Bondeanger* betegner stærk anger, fortrydelse, samvittighedsnag (især efter en rus, moralske tømmermænd). Ordet er kun med i meget få ordbøger: Politikens Synonymordbog (1982 og 1988), Politikens Slangordbog (1982 og 1986) og Nudansk Ordbog (1984 og 1986) samt Retskrivningsordbogen fra 1986.

Det danske og det norske ord *bondeanger* stammer fra svensk *bondånger*, et ord som er sporet tilbage til 1850'erne. De ældste kendte citater med det norske ord er fra 1930. Den ældste danske forekomst af ordet som redaktionen af supplementet til Ordbog over det Danske Sprog kender, er en dagbladsartikel i 1938 af forfatteren Tom Kristensen. Artiklen er en anmeldelse af en ny norsk roman, og der står bl.a.:

han .. faar Anfald af Krampegraad, og saa hjælper det ikke, at han bag efter er kynisk og omtaler Anfaldet som »Bondeanger«, et norsk og malende Udtryk for det danske og hamrende »Tømmermænd«.

Forfatteren Eva Hemmer Hansen (1913-83) oplyste i 1981 i et dagblad at hun kendte ordet *bondeanger* fra talesprog før 1938, »måske fra min barnheds nordjyske?«.

Den næste forekomst vi kender fra skriftsprog, er fra 1956: de danske tekster til den amerikanske film *High Society*. Siden da har vi set ordet en snes gange, i bøger og i aviser.

På svensk blev ordet oprindelig (1850'erne) kun brugt om anger og skamfølelse efter en rus, men siden 1880'erne har det også været brugt mere alment, altså uden forbindelse med en rus. På dansk synes ordet at have gennemløbet en lignende betydningsudvikling, så det siden 1960'erne også har kunnet bruges om anger som ikke har noget at gøre med tømmermænd.

Det er ikke klart hvad der ligger i ordets første led: *bonde-*. Professor Erik Hansen gav i tidsskriftet *Mål & Mæle*, 5. årgang, nr. 4 (jan. 1979), s. 4, følgende udlægning: »Herremanden står ved sine handlinger, også hvis de giver ubehageligheder, men bonden fortryder og bliver bange når han endelig får tænkt sig om«.

Joint venture

Spørgsmål: Især i forbindelse med erhvervsvirksomhed i flere lande har man en engelsksproget betegnelse: *joint venture*. Bør den i stedet staves *joint-venture* eller *jointventure*? Er den fælleskøn eller intetkøn, og hvordan er flertalsformen? Hvis betegnelsen ikke staves i ét ord uden bindestreg, hvordan skal sammensætninger med den så skrives? Og har vi ikke en mere dansk betegnelse for det fælles foretagende, fælles projekt der er tale om? Hvor gammel er for resten betegnelsen på dansk?

Svar: Den almindeligste skrivemåde er i to ord uden bindestreg: *joint venture*. Det er den vi kan råde til. Den stemmer med engelsk (og svensk) og svarer til at betegnelsen udtales med lige stærkt tryk på *joint* og *venture* (udtales noget i retning af »djoint væntjer«). Skrivemåden med bindestreg mellem leddene forekommer også, mens vi endnu ikke har set betegnelsen skrevet helt ud i ét: *jointventure*.

Det er almindeligst at lade betegnelsen være intetkøn: *et joint venture*. Det må være fordi man i forklaringer på hvad betegnelsen står for, bruger intetkønsord som *foretagende*, *fællesskab*, *konsortium*, *projekt*, *samarbejde*, *sel-skab*.

Vi kender ikke andre flertalsformer end den engelske: *joint ventures*, men »joint venturer« skulle også være mulig.

Når *joint venture* er det første led i et sammensat ord, skal der være en bindestreg foran det sidste led, fx *joint venture-aftale*, på *joint venture-basis* (jf. eksempler som *science fiction-roman* i *Retskrivningsordbogen*, s. 605).

Joint venture er svært at oversætte kort. *Joint* betyder 'forenet', 'fælles' og *venture* 'vovestykke', 'dristigt foretagende', 'foretagende (især forbundet med risiko)'. På svensk er oversættelsen *samriskföretag* blevet foreslået, men et dansk ord »fællesrisikoforetagende« ville være alt for langt til at have nogen chance for at blive almindeligt. Så kunne snarere *fællesforetagende* og *fællesprojekt* – som begge af og til bruges – komme på tale. En sådan kort oversættelse kan lige så lidt som *joint venture* kan på engelsk, dække alle de betyd-

ningselementer som indgår i betegnelsen, såsom at foretagendet ofte er risikobetonet, sigter på at sprede risikoen, er forbigående eller varigt, i reglen er om en bestemt opgave, ofte er mellem virksomheder i flere lande, ofte er mellem et offentligt og et privat foretagende osv. Men det er ikke afgørende. Jf. hvad H.C. Ørsted, som også beskæftigede sig med at danne nye ord, sagde i et foredrag i 1814 om at ord skal betegne, ikke beskrive, ikke være definitioner.

Med hensyn til hvor gammel betegnelsen *joint venture* er i dansksprogede tekster, så er den første forekomst som vi i øjeblikket kender, i en artikel af direktør Wigo Theilgaard, Industrirådet, i banktidsskriftet Kvartal, okt. 1967. Vi siger på forhånd tak for evt. besked fra læserne om en ældre forekomst.

Register 1990

(Register til årgangene 1985-1989 er indhæftet i Nyt fra Sprognævnet 1989/4)

adjø, *adjos* 90/4 5

aerobic(-) 90/1 2

af:

udtalen »aff« 90/1 13

skrivemåden med *f* 90/2 8

agurketid 90/3 13

A-hold 90/1 10

AIDS 90/1 2

alkoholfri 90/1 11-12

alternativ samlivsform 90/1 5

amerikanisering: Se engelsk indflydelse på dansk

Anders And-kultur 90/1 2

anpartsjungle 90/1 10

-arium i fx *planetarium* 90/3 4

armener el. *armenier* 90/3 13

armenisk el. *armensk* 90/3 13

armillarsfære 90/3 3

astrolabium 90/3 4

batteri el. *element* 90/2 14

B-hold 90/1 10

bondeanger 90/4 11

boysenbær 90/1 8

breakdance 90/1 2

brunarium 90/3 5

businessclass 90/1 2

bye-bye 90/1 4

cashewnød 90/1 8

catalansk, *catalonier* 90/3 14

cayote 90/1 8

ciao 90/4 5

clockradio 90/1 2 og 3

cocolaimperialisme, *-kultur* 90/1 2

computerfreak 90/1 2

crack, *cracker* 90/1 2

dag: hav en god dag 90/4 4 og 5

De el. *du/I* 90/2 1-3

dekoder 90/1 2

delfinarium 90/3 4

dinks 90/1 2 og 5

direct-mail, *direct-marketing* 90/1 6

discount(-) 90/4 9-11

division 90/1 6
don't worry 90/1 4
du el. De 90/2 1-3

-effekt i fx *borgmestereffekt* 90/1 8
eksorbitant 90/3 14
electric boogie 90/1 2
element el. batteri 90/2 14
engelsk indflydelse på dansk 90/1 2-8, 90/3 12
etniske restauranter 90/1 8

falafel 90/1 8
farvel 90/4 1-5
farveller 90/4 2
fattigfirserne 90/1 10
fenrik: Se *fændrik*
finlandsk el. finsk 90/1 15
finlænder el. finne 90/1 15
finne el. finlænder 90/1 15
finsk el. finlandsk 90/1 15
flertal: ord af typen *and* – *ænder* 90/1 12
floskelarium, floskularium 90/3 5
flowerpower 90/1 5
foodprocessor 90/1 2
fransk: *det nye franske køkken* 90/1 8
fund-raising 90/1 6
fællesforetagende, fællesprojekt 90/4 12
fændrik (fænrik, fenrik) 90/4 6-8
fä ondt i skatten 90/1 10

genopretning 90/1 10
ghettoblaster 90/1 2 og 3
glasnost 90/1 9
god:
det går ufatteligt godt 90/1 11
hav en god dag 90/4 4
godnat, godnatter 90/4 3
græsrodsbevægelse 90/1 5
grønthøstermetode 90/1 10
guava 90/1 8
gå: det går ufatteligt godt 90/1 11

hacker, hacking 90/1 2
hackysack 90/1 2
hasselbackkartofler 90/1 14
have a nice day 90/1 4
hav en god dag 90/4 4
headhunte, headhunter 90/1 2
heavy metal 90/1 3
hej 90/4 4
hejsa 90/4 4
high tech 90/1 3
hiphop 90/1 3
hippie 90/1 5

historiske principper i dansk retskrivning
90/2 4-8
homebanking 90/1 3
hospice 90/1 3
hovsa- 90/1 6
hyggehejsa 90/4 4

I el. De 90/2 3
ikke- el. *non-* 90/3 15
indbyggerbetegnelser: *armenisk el. armensk mv.*
90/3 14
indre: det indre marked 90/1 9
inside(-) 90/3 10
insider, insiderhandel 90/3 10

jaffarin 90/1 8
japanræddike 90/1 8
jerusalemartiskok 90/1 8
joint venture 90/4 12
Jovilabium 90/3 4
junkfood 90/1 8

karrereplanlægning 90/1 6
kebab 90/1 8
kinaradise 90/1 8
kiwi 90/1 8
koncept 90/1 6
koncern 90/1 6
kumquat 90/1 8
kvindegruppe 90/1 5
kærlighedsfrugt 90/1 8
køfte 90/1 8
køkken: det nye franske køkken 90/1 8
køkkenudtryk 90/1 8

-labium i fx *astrolabium* 90/3 4
lavprisvarehus 90/4 9
light (tillægsord) 90/1 3
lindreplejehospital 90/1 3
livskvalitet 90/1 5
livsstil 90/1 5
lix 90/2 10
lørdagskylling 90/1 8

madporno (grafi) 90/1 8
madudtryk 90/1 8
Makedonien: makedon(i)er, makedon(i)sk
90/3 14
management 90/1 6
mango 90/1 8
marked: det indre marked 90/1 9
mountainbike 90/1 3

nationalitetsbetegnelser: *armener* el. *armenier* mv.

90/3 14
no 90/1 4
non- el. *ikke-* 90/3 15
nouvelle cuisine 90/1 8
nu: tak for nu 90/4 4
ny: det nye franske køkken 90/1 8
nye ord i 1980'erne 90/1 2-11
nødvendig: den nødvendige politik 90/1 11

ondt: *få ondt i skatten* 90/1 10
orrery 90/3 3
Overdanmark 90/1 10
overfenrik 90/4 7

p-pille 90/1 5
papaja 90/1 8
patisson 90/1 8
PC 90/1 3
pengeposepolitik 90/1 10
perestrojka 90/1 9
piece 90/1 3
planetarium 90/3 1-5
planetmaskine 90/3 2
-pleje i fx kundepleje 90/1 7
politik: den nødvendige politik 90/1 11
professionel 90/1 6
professionel managementstrategi 90/1 6
punch 90/1 11-12

rabatvarehus 90/4 9
rap(-) 90/1 3
resultatansvar 90/1 6
resultatorienteret 90/1 6
retskrivning: historiske principper i
dansk retskrivning 90/2 4-8
ringkugle 90/3 3
Rømer, Ole 90/3 3-4

sabbatår 90/1 5
salamitaktik, -teknik 90/1 10
Saturnilabium 90/3 4
see you tomorrow 90/1 4
sensitivitetstræning 90/1 5
shawarma 90/1 8
sjusju 90/1 8
skat: få ondt i skatten 90/1 10
skuffedarium 90/3 4
slanke 90/1 10
social genopretning 90/1 11
solarium 90/3 4
sorry 90/1 4
spagettimelon, spagettisquash 90/1 8
SprogMagisteren 90/2 9-13

*standpunkt: man har et standpunkt til man tager
et nyt* 90/1 11
stjernechamber 90/3 2
storfamilie 90/1 5
-strategi 90/1 6
strategisk planlægning 90/1 6
STRIX 90/2 10
-syndrom i fx beostærtsyndrom 90/1 7
sælarium 90/3 4

tag 'signatur' 90/1 3
tak for nu 90/4 4
targetløn 90/1 6
tekst-tv: du el. De i tekst-tv 90/2 1-3
tekstning 90/3 5-9
timeanager 90/1 3
tjaw 90/4 5
trainee 90/1 6
trend(-) 90/1 3
triatlon 90/1 3
trivselsskole 90/1 5
tv-tekstning 90/3 5-9

udviklingsstrategi 90/1 6
ufattelig: det går ufatteligt godt 90/1 11
Underdanmark 90/1 10
undertekster på tv 90/3 5-9
ungdomsoprør 90/1 5

velfærdsdansker 90/1 5
virksomhedskultur 90/1 6

workout 90/1 3

yes 90/1 4
yuppie 90/1 3 og 5

zappe, zapning 90/1 3

økonomisk genopretning 90/1 10

åben: *Her er åben(t)* 90/1 13

Dansk Sprognævn
Njalsgade 80
2300 København S

Telefax
31 54 03 60

Postgiro
6 10 17 20

Abonnement mv.
31 54 22 11 (Københavns
Universitets omstillingsbord)

Oplysning
31 54 60 11 (direkte ledning,
mandag-fredag 10-14)

Tekst-tv
Danmarks Radios tekst-tv,
side 696

Nyt fra Sprognævnet udgives af Dansk Sprognævn. Det udkommer 4 gange om året og koster 45 kr. (inkl. moms og forsendelse) for en årgang. Man kan tegne abonnement ved at indbetale 45 kr. på Sprognævnets postgirokonto 6 10 17 20.

Artikler med navn står for den enkelte forfatters regning. Usignerede artikler giver udtryk for Sprognævnets mening.

Eftertryk er tilladt når kilden angives.

Nyt fra Sprognævnet

1990/4 · december

Hej, Jørgen	1
En fændrik, en fænrík	6
Discountord	9
Spørgsmål og svar	11
Register 1990	13

Næste nummer udkommer i marts 1991.

Ansvarshavende redaktør:

Erik Hansen

Redaktionssekretær:

Henrik Galberg Jacobsen

ISSN: 0550-7332

Tryk: Bianco Luno A/S, København